

ОӘЖ: 101.9

ГЕГЕЛЬДІҢ ҚҰҚЫҚ ФИЛОСОФИЯСЫ

Оралхан Темиргали

retareta03@mail.ru

Л.Н. Гумилев ат. ЕҰУ «Философия және этика» мамандығының

2 курс студенті. Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі: Рауан Кемербай

Георг Вильгельм Фридрих Гегель (1770-1831) - XIX ғасырдағы неміс классикалық философиясының көрнекті өкілі. Оның ілімдер жүйесі бүкіл әлемдегі философиялық ойдың негізін қалады.

Гегельизм алдыңғы ойшылдардың философиясына, әсіресе иондық табиғи философтардың идеяларына және И.Канттың көзқарастарына негізделген. 1821 жылы Гегельдің "Құқық философиясы" атты еңбегі жарық көрді, онда Гегель мемлекет пен құқықты шындықта ұтымды іздеу ретінде қарастырды. "Құқықта адам өзінің ақыл-ойын

табуы керек, сондықтан заңның парасаттылығын қарастыруы керек" деген. Философ заң философиясында нақты зерттеу әдісі жоқ деп санайды, ол тақырыптың тұжырымдамалық мазмұны мен оны зерттеу әдісінің сәйкестігін мәлімдейді.

Гегель өзінің "Құқық философиясы" атты еңбегінде ерік-жігердің қалыптасуының үш кезеңін сипаттайды:

1. Бірінші кезеңде ерік-жігерде таза белгісіздік элементі болады, онда "барлық шектеулер, барлық мазмұн, тікелей берілген және табиғатпен, қажеттіліктермен, құмарлықтармен анықталады...».

2. Екінші кезеңде "мен" деп оқшаулау орын алады.

3. Үшінші кезеңде ерік алғашқы екі кезеңнің бірлігінің элементі ретінде әрекет етеді "өзін-өзі бейнелейді және осылайша әмбебаптыққа, бірлікке, өзін-өзі анықтауға оралады...».

Құқықтың даму деңгейлері

Гегель ерік-жігерді нақтылаудың үш негізгі формасын анықтайды, олар заңның дамуының үш деңгейіне сәйкес келеді: дерексіз заң, мораль және өсиет.

- Абстракттілі заң саласы-бұл тікелей және дерексіз ерік-жігердің көрінісі. Бұл салаға меншік, келісім және заңсыздық мәселелерін қарау жатады.

- Моральдық сала-бейбітшілік құқығына қатысты субъективті ерік құқығы. Мұнда ниет пен кінә, ниет пен Жақсылық, Жақсылық пен ар-ождан қарастырылады.

- Моральдық салада алдыңғы екі дерексіз форма біріктіріледі. Бұл салада отбасы, азаматтық қоғам және мемлекет туралы ережелер қарастырылады.

Абстракттілі заң-бұл заңның белгілі бір формаға түсуінің бірінші кезеңі. Адам-бұл абстракттілі және еркін "мен", оның жеке еркі басқа адамдарды құрметтеуге міндетті. Абстракттілі құқықтың түсуі азаматтың құқықтық теңдігі негізделген жеке меншікке құқықты жүзеге асырумен аяқталады. Гегельдің ілімдері бойынша "әрқайсысы бәріне тең", бірақ меншік мөлшерінде емес. Гегельдің көзқарасы бойынша мүліктік теңдік негізсіз. Ақылдылықты жүзеге асырудың қажетті элементі ретінде Гегель келісім-шартты қарастырады, оның объектісі меншік иесі ықтимал иеліктен шығаратын кез-келген нәрсе болуы мүмкін. Осы себепті Гегель мемлекеттік келісімнің мүмкіндігін жоққа шығарады, бұл мемлекеттік құқықта шатасудың себебі болады.

Осылайша, "құқық" Гегель былай түсіндіріледі:

- ✓ Құқық идеялары - объективті рух кезеңіндегі Бостандық.
- ✓ Ерекше құқық - бостандықтың белгілі бір деңгейі мен формасы.
- ✓ Іске асырылған құқықтардың иерархиясы (мораль, отбасы, қоғам, мемлекет).

Гегель жалғандықты, алдауды, мәжбүрлеуді және қылмысты әділетсіздік саласына жатқызады. Гегель қылмысты саналы түрде бұзу ретінде қарастырады, ал жаза тек осы құқықты қалпына келтіру құралы ретінде ғана емес, сонымен бірге қылмысқа енгізілген қылмыскердің құқығы ретінде де қарастырылады. Қылмысты жаза арқылы алып тастау моральға әкеледі.

Мораль және дерексіз заң - бұл моральда, ал отбасында, азаматтық қоғамда және мемлекетте бостандықта нақты іске асырылатын екі жақты сәт.

Отбасы, азаматтық қоғам және мемлекет

Гегель отбасын "рухтың тікелей мәні" деп анықтайды және оны неке, мүлік, ата-ана тәрбиесі, отбасының ыдырауы сияқты аспектілерде зерттейді.

Азаматтық қоғам-жеке тұлғаның ерекше, жеке мақсаттары мен мүдделерін іске асыру саласы. Азаматтық қоғам кезеңінде, Гегельдің пікірінше, шынайы еркіндік жоқ. Гегель азаматтық қоғамды "барлығына қарсы соғыс" антагонистік қоғам деп атайды.

Азаматтық қоғам құрылымында Гегель таптарды былай ажыратады:

- Маңызды (жер иелері—дворяндар мен шаруалар).
- Өнеркәсіптік (өндірушілер, саудагерлер, қолөнершілер).

➤ Жалпылама (шенеуніктер).

Гегель орта таптың прогрессивті ролін мемлекеттіліктің, заңдылықтың және ақыл-ойдың негізгі тірегі ретінде атап өтті. "Орта қабаты жоқ мемлекет әлі дамудың жоғары сатысында емес". Орта қабатты қалыптастыру-мемлекеттің маңызды міндеттерінің бірі, деп атап өтті Гегель. Сондай-ақ, философ азаматтық қоғамның үш жүйесі бар екенін анықтайды: қажеттіліктер жүйесі, әділет жүйесі, полиция жүйесі және Корпорация. Мемлекетте Гегельдің түсінігінде бостандық «соған сәйкес келетін ең жоғарғы құқыққа жетеді». Сондықтан мемлекет-бұл объективті моральдық рухтың жоғары дамуы, ол құқықты қорғайды. Тек Мемлекетте ғана бостандық жүзеге асырылады, яғни. заңдарды, адамгершілік негізін қалаушы құқықты басшылыққа алатын, барлығына маңызы бар жеке адамның жан-жақты еркі. Жеке құқық пен отбасы мен азаматтық қоғамның жеке мүдделері салаларына қатысты мемлекет " сыртқы қажеттілік және олардың жоғарғы билігі "ретінде әрекет етеді. Мұндай әлемдегі мемлекет адамға қарағанда маңызды. Адам мемлекеттің бір бөлігін құрайтындықтан ғана құндылыққа ие болады. Мемлекет бостандықтың ең жоғары формасы ретінде әрекет етеді. "Мемлекет-жердегі Құдайдың идеясын жүзеге асыру". Бұл іске асырылған ақыл мен рух болғандықтан, оның заңдары объективті ақылдың көрінісі болып табылады және "тек мойынсұнған адам ғана еркін". Гегель тек мемлекетті ғана емес, сонымен бірге елдің Негізгі заңын – Конституцияны "өздігінен, құдайшыл және мәңгілік" деп атайды.

Әлемдік тарих

Әлемдік тарихты неміс идеалисті адамгершілік адамның мәнін құрайтын еркіндік дәрежесін түсінудегі прогресс ретінде қарастырады. Бұл жанасу адамзаттың біртіндеп босатылуына себеп болады. Осы негізде Гегель адамзат тарихын Шығыс, ежелгі және германдық әлемдер кезеңдеріне бөледі. Шығыс әлемі өзінің еркін мәнін түсінбеді, сондықтан шығыста құлдық өркендеді. Ежелгі Греция мен Рим олардың бостандығын біртіндеп түсіну кезеңін білдірді, дәл осы жағдай ежелгі елдердің азаматтарына, көрші халықтардың өкілдеріне де, отандастарына да құлдыққа түсуге мүмкіндік берді. Рухани болмысты түсінуден туындайтын шынайы бостандықты тек неміс, еуропалық немесе христиан әлемі білдіреді. Гегель үшін саяси парасаттылықтың ең жақсы іске асырылуы Пруссия болды. Гегель тарихты "бейбітшілік соты" деп атайды. Әлемдік ақыл-ойдың болуы әскери жеңістермен көрінеді, жеңіліс ақыл-ойдың енді осы адамдармен үйлеспейтінін дәлелдейді. Гегель соғысты мемлекеттер арасындағы қақтығыстарды шешудің құралы деп санады.

Саясат-құқықтық жүйе

Гегель биліктің бөлінуіне негізделуі керек Конституциялық монархияның жақтаушылары болды:

- ❖ Жоғарғы-егемендіктің патшалық билігі.
- ❖ Орта - үкіметтік шенеуніктер.
- ❖ Төменгі-заң шығарушы қос палаталы парламент, онда жоғарғы палата мұрагерлік, ал төменгі палата сайланған.

Гегельдің пікірінше, қоғамдағы құқықтың ролі шешуші болып табылады: «әділ заңдар мемлекеттің гүлденуін тудырады, ал еркін меншік-оның жарқырауының басты шарты». Жоғарғы және төменгі жақтардың мүдделерінің үйлесуі мемлекеттің дамуының кепілі болып табылады. Біртұтас қоғамның жоғарғы және төменгі бөліктерінің үйлесімді дамуын тек заңның үстемдігі қамтамасыз ете алады. Егер бұқараның өмір сүру деңгейі қажетті деңгейден төмен түссе, онда бұл мұндай мемлекеттегі Заңның, ар-намыстың және қадір-қасиеттің ролін жоғалтуды білдіреді.

Гегельдің саяси-құқықтық жүйесі дүниежүзілік дамудың объективті заңдылықтарына негізделеді және заңның қоғамдық өмірдің барлық салаларында үстемдігі, бәрінің заң алдындағы теңдігін қамтамасыз ету, жоғарғы және төменгі жақтардың әлеуметтік - материалдық жағдайы арасындағы алшақтықты болдырмау мемлекеттің өркендеуі мен оның азаматтарының әл-ауқатының кепілі екенін дәлелдейді.

Қоғам өзінің даму процесінде адамдардың барлық құқықтары мен мүдделері қорғалуға деген қызығушылығы өмірдің ажырамас бөлігі болып табылатын деңгейге жетті. Қоғамның осы қажеттілігін қанағаттандыру үшін құқықтық жүйе оның жұмыс істеуінің тұрақты жағдайларын қамтамасыз етуі, адамдардың еркіндік өлшемін анықтауы және осы бостандыққа кепілдік беруі керек. Құқық деген не екенін қалай анықтауға болады? Әр түрлі теорияларға қарамастан, қатаң және біржақты тұжырым жоқ. Мен үшін Заң-қоғамның өнімі, адамдардың мінез-құлқын реттейтін күрделі әлеуметтік механизм. Құқық адамдардың қарым-қатынасын тәртіпті және өркениетті етеді; бұл олардың мүдделері үшін қорықпай өмір сүруге мүмкіндік береді; қуатты мемлекеттік реттеуші ретінде әрекет етеді. Қазіргі жағдайда заңның негізгі мақсаты, менің ойымша, белгілі бір тәртіпті, тепе-теңдікті сақтау; заң белгілі бір уақытта адамдардың бостандығын шектей отырып, адамдарды ұстап тұрады, бірақ бұл шектеу қоғамның игілігі үшін жүзеге асырылады.

Менің ойымша егер біз қазіргі қоғамға неміс классикалық философиясының өкілдерінің құқық туралы ойлары мен пікірлерін жазатын болсақ, біз құқық жағынан мықты мемлекет бола аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права.
2. https://bookscafe.net/read/gegel_georg_vilhelm_fridrih-filosofiya_prava-230127.html#p3
3. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007
4. Нерсисянц В.С., История политических и правовых учений, М., 1999 г.
5. <http://library.khpg.org/files/docs/1380635715.pdf>